

АБЫЛКАСЫМОВА Р.Т.

Ж. Баласагын атындагы КУУ, Бишкек

Abylkasymova R.T.

J Balasagyn KNU, Bishkek

ЭКОНОМИКАЛЫК ТЕРМИНДЕРДИ ОКУТУУНУН ЖОЛДОРУ

Способы преподавания экономических терминов

Methods of teaching terms of economics

Аннотация: *жогорку окуу жайларында анын ичинде экономикалык багыт боюнча адистерди даярдоодо экономика тармагына байланыштуу терминдердин которулушу, колдонулушу кайсы тилден келип киргендиги жана этимологиясы тууралуу толук маалыматтар берилет. Студенттердин терминдер менен толук таанышышы, аларды келечекте туура колдонууларына түрткү болот. Макалада жогорку окуу жайларынын экономика тармагына байланыштуу терминдерди окутуунун ык-жолдору берилген.*

Аннотация: *в высших учебных заведениях при подготовке экономическим специальностям студенты должны обучаться употреблению экономических терминов, знать их перевод, употребление, этимологию. Глубокие знания в изучении терминов помогут студентам правильно их употреблять. В статье описаны способы преподавания терминов по экономическим специальностям.*

Annotation: *in higher education institutions in the preparation of economic specialties students must study use economic terms, to know their transfer, use, etymology. Deep knowledge in the study of terms will help students use them correctly. The article describes methods of teaching terms of economics*

Негизги сөздөр: *термин; чет тили; лексика; терминология; адабий тил; техника; илим; тармак; окутуу; кайталоо.*

Ключевые слова: *термин; иностранный язык; лексика; терминология; литературный язык; техника; наука; отрасль; преподавание; повторения.*

Keywords: *term, foreign language, vocabulary, terminology, literary language, technology, science, industry, teaching, repetition*

Кийинки учурларда окутуунун ар кандай жолдору сунушталып, айрыкча инновациялык, интерактивдуу методдор киргизилип, буга байланыштуу бир топ эмгектер пайда болду. Албетте, кайсы гана сабак (предмет) болбосун, кайсы гана тема болбосун, аны окуучуларга, студенттерге жеткиликтүү тушундуруу жолдорун изденуу жакшы,

чыгармачыл мугалимдин иши. Ошондой болсо да, окутуунун бул туру эскирди, эми жаңыны пайдалануу керек, же болбосо, етулуп жаткан сабактарды туп тамырынан бери жаңылоо зарыл экенин белгилешууде (Б.М. Акматов, А.С.Мукамбетова. Кыргыз тилинин окутуунун инновациялык технологиясы Бишкек 2010. 24-6)

Биздин оюбузча, сабактын тиби, методу жана формасы кандай экендигине карабай, сабактын максаты биринчи орунга коюлуп, кандай жолду тандап алса да, анын (сабактын) максатына жетуусу окуучулардын же студенттердин етулуп жаткан тема боюнча тушунук алып, аны турмушта колдоно билуусуне уйретиу башкы маселе.

Кай бир учурда студенттердин арасында кыргыз тилди окуунун кандай кажети бар? -деген сыяктуу суроолор туулат. Мындай суроолордун пайда болушуна **кыргыз тили сабагын окутуунун максаттарын** билбегендиктери себеп болот.

Ар бир сабактын етеердун алдында сабактын максатын тушундуруп, анын турмушта колдонула турган учурларына токтолуу зарыл. Бугунку сабагыбыздын (лекциябыздын) темасы:

Экономикага байланыштуу терминдер

Максаты:

1. Терминология боюнча жалпы тушунук беруу.
2. Экономикага байланыштуу терминдерди мисалдар менен тушундуруу.
3. Мындай терминдерди жашоо-турмушубузда колдонулушуна токтолуу.

Эц биринчи термин деген сездун маанисин тушунуп алалы. Термин латын тилинен «terminus» - «чек» дегенди билдирип, илимде, техникада, саясатта, искусстводо болобу деги эле жашоодо белгилуу бир тушунуктун атоосун билдируучу сез же сез айкашын билдирет.

Ошондой эле илимдин ар бир тармагына тиешелуу терминдери бар. Мына ошол терминдер аркылуу гана илимдин турлеру бири экинчисинен айырмаланат жана тигил же бул илимдин тармактары женунде кецири маалымат алууга мумкунчулук тузулет. Ал эми терминология - лексиканын бир белугу; терминдердин жыйындысы жана аны изилдеечу тил илиминин бир белуму. "Терминология коомдун, илим менен маданиятын, техниканын енугушуне байланыштуу калыптанып, андагы ар кандай езгеруштерге, адамдын акыл, оюнун енугуш денгээлине жараша эскилери колдонуудан калып, жаңылары пайда болуп турат. Терминологияда терминдерди тартипке салуу, бир турге келтируу сыяктуу

лексикографиялык жумуштар аткарылат. Мындай иштердин аткарылышына улуттук жана тармактык терминология сездуктерун тузуунун мааниси чоц. Терминология кадимки жана машина котормонун маселелери, маалымат издее системаларынын иши, документалистика ж. б. менен байланыштуу. Терминология маселелери боюнча бир нече Эл аралык уюмдар (мисалы, ЮНЕСКО ж. б.) иш жургузет. Кыргызстанда Терминология маселелерин пландуу жана системалуу изилдее учун 1926-ж. эле Билим комиссиясына караштуу атайын терминология комиссиясы тузулуп, кыргыз терминдеринин системаларын сездуктер турунде иштеп чыгуу, бир турге келтируу. теориясын тузуу боюнча бир топ маанилуу иштер аткарылган жана ар кайсы илим тармактарынан терминологиялык сездуктер жарык керген" (Ч. Жумагулов "Алиби" 30.01.-03.02.2015-Ж.)

Убакыттын етушу менен жацыланып, бугунку кунде кайрадан иштелип келет.

Ал эми бугунку кунде экономикага байланыштуу терминдер ете кеп. Аларды турмушубузда маанисине жараша калыптанып калган тушунуктерду колдонуп келебиз. Студенттерге абдан эле байма-бай колдонулган терминдер тууралуу, алардын которулушу, келип чыгышы, толук мааниси женунде маалыматтарды беруубуз керек. Сабакты баштаардан мурун студенттерге темендегудей таблица толтуртсак етуле турган темабыз алда канча кызыктуу болот. Мисалы:

Билем	Билгим келет	Билдим
Буга чейин билген, кеп кездештирген терминдердин тизмесин жазуулары керек.	Даты кандай терминдерди билгилери келет.	Сабактын соцунда эмнеле женунде биле адды...

Студенттер тездик менен таблицанын 1-2-белуктерун толтурушат. 3-белугу сабактын аягында толтурулушу керек. Мындан кийин мугалим атайын даярдап келген терминдерди слайд аркылуу тушундуруп, мисал келтирип, арасында бир канча кенугуулерду иштетет. Терминдерди мисалдарын темендегудей келтирсе болот (слайдда жарашыктуу жасалгаланып, керектуу суреттер менен берилет):

Актив - 1) белгилуу бир ишканага, мекемеге тийиштуу баардык материалдык мулкту, акча каражаттарын, карыздарын чагылдырган бухалтердик баланстын бир белугу; 2) елкенун чет

мамлекеттердеги, мисалы, товарларды ташып чыгаруунун натыйжасында, чет елкедегу чыгымдарынан ашкан акчалай кирешеси; 3) жеке, юридикалык тараптарга тиешелуу мулктерге болгон укуктардын жыйндасы. Актив баардык учурда акчанын наркы менен эсептелет, ал жеке адамдын, фирманын менчигинде болот.

Акцептант - вексель, башкача айтканда керсеткен эсеп боюнча телее милдетин езуне алган адам.

Акционер - (фр.- акциялардын ээси) - ишкананын ортоктошу, анын мулкунун бир белугунун ээси, кирешенин бир белугун дивиденд катары алууга, шайлоого жана шайланууга, добушка укугу бар адам. Акционер ишкананын жылдык, чукул чакырылган чогулуштарында добуш беруу менен бирге акционердик коомдун ишине кеземелдук кылып, жетекчилерди шайлоого, башка компаниялар менен кошулуу маселелерин чечип, бизнести жоюуу, сатууну талкуулоого катышып, Уставка кошумча жана езгертуу киргизе алат. Акция канчалык кеп санда болсо, анын ээсине добуш ошончолук кеп болот. Акционер коом жоюла турган учурда анын мулкунун бир белугун (акциясынын наркынын бир белугунде) алууга укутуу. Акционер акциялардын наркына берилген капиталда ез улушунун елчемунде коомдун милдеттенмеси боюнча жооп берет.

Акча эмиссиясы - жугуртууге чыгарылган акча. Банк мыйзамынын негизинде банкка жугуртууге керектелуучу белгилуу сандагы акчаны чыгарууга атайын Указ берилет. Банктын сейфинен чыгып, эркин журуучу акча эмиссия деп аталат.

Апсио (лат.) - 1) кагаз акчалардагы алтындын номиналдык елчемуне салыштырмалуу кагаз акчалардагы алтындын рыноктун "баасынын" жогору болушу;

Аукцион (лат. - жарыя, соода) - белгилуу сандагы товарларды, мулктерду алдын - ала белгиленген жерге, белгиленген убакытта кергезмеге коюп, ачык соода жолу менен жарыялап сатуу, б. а. ендурулген продукцияны эркин рынокто сатууга етуучу форма. Аукцион сатып алуучулардын тец тайлашуусунан келип чыккан эркин баа. Аукционго товар белгилуу номенклатурада коюлат. Аукциондун максаты - калкка тартыш продукцияны сатуу менен инфляциянын децгээлин басандатуу. Аукцион ишканаларга, сатып алуучуларга акча каражаттарынын ашыгына экологиялык пайдалуу материалдарды, ресурстарды (байлыкты) сатып алууга мумкундук берет. Аукциондо сатылуучу товарга эц жогорку баа теленет. Биздин республикада аукцион 1989-жылдан бери иштей баштады.

Бизнес - киреше, пайда алып келуучу иш аракеттин баардык туру б.а. иштин баардык турун камтыган жакка, пайдакордукка мумкундук берген соодалык, коммерциялык иш аракт. Бизнес турлери теменкулер: жеке, майда, орто жана жашыруун.

Бюджет - (англ. - капчык) - мамлекет, жергиликтүү органдар, ишкана, мекеме, уй буленун же айрым адамдардын кирешелери менен чыгашаларынын балансталган системасынын алдын - ала акчалай эсептелиши. Эгерде чыгаша кирешеден кеп болсо - анда бюджет тартыш, тескерисинче болсо оң керунуш болот. 28 Бюджеттин теменкудей формалары бар: - керектее формасы - ар турдуу социалдык группадагы калктын жашоо децгээлин, уй-буленун киреше жана чыгаша боюнча акча балансын камтыганын керсетет. Анын составына керектелучу буюмдарга тамак - ашка кетуучу чыгымдар, баардык булактар аркылуу келуучу кирешелердин суммасы кирет. -малекеттик - мамлекеттин кирешеси менен чыгашасын керсеткен мамлекеттик финансынын формасы. Бюджеттик багыт - алдын-ала боло турган каражат жумшоонун эсебин график турунде белгилее. Бюджеттик кабардоо - елкенун Президентинин белгилуу меенетке бюджеттик тузулушту кандай тузуу керек экендигин алдын - ала кабардоо стратегиясы. Бюджеттик финансылоо - ишканалардын, уюмдардын ишинин жакшы журушун жардам бериш учун аларга бюджеттик атайын каражаттар кайра кайтаруусуз шарт менен берилет. Рыноктук экономикага етууге байланыштуу, бул мамиле езун-езу финансылоого кебуреек орун бошотуп жатат. Бирок, айрым тармактар, региондор, ишканалар, ден соолук, элге билим беруу, илим жана маданиятка бюджеттик финансылоо сезсуз керек. (К.С.Джунушева Рынок экономикасынын терминдери (кошумчаланып, толукталып экинчи басылышы) Каракол, 2012).

Жогорудагы терминдердин тушундурмеси кыскартылып берилди. Терминдерди бир-эки саатта эле тушундуруп етуу мумкун эмес. Ошондуктан эскерте кетчу нерсе жыл башында эле студенттерге келему чоц дептер ачууларын сунуштап, сездуктерду жазуу учун дептеринин терттен бир белугун калтыруу керек. Албетте башка дептер ачса деле болот, бирок кыргыз тил сабагында сездук дептери чогу болуусу зарыл. Ар бир сабак сайын керектуу терминдерден, студент жаны таанышкан сездердун тушундурмесун экиден-учтен жазып олтурса, бардыгына ынгайлуу жана натыйжалуу болору шексиз. 1.Сабактын аягында керектуу адабияттар берилип, практикалык сабакка тапшырмалар берилет.

1. Өтулген сабактарда келтирилген мисалдарга толук талдоо жүргүзүү;

2. Коомчулукта сүйлөшүлгөн сөздөргө кеңүл буруу, анализ жасоо;

Бул тапшырма жоопсуз калбаш керек. Өтулген теманын жашоо-турмушубузда, иштеген ишибизде колдонулушуна басым жасоо зарыл. "Кыргыз тилин орто мектептерде жана ЖОЖдордо окутуу иштеринде мурдагы доордо калыптанган окутуунун салттуу ык - формалары, усулдары, ал тургай илимий теориялык концепциялары басымдуу орунда экендиги ачык байкалат. (Б. М.Ахматова, А.С.Мукамбетова «Кыргыз тилинин окутуунун инновациялык технологиясы.» 23-б.) -деген ойдон алыстатып, ар бир сабакты жаңычылдык менен өтүү мугалимдин тузден-туз милдети болушу керек. Терминдер тууралуу кыскача маалыматтарды берген сон мугалим сабактар болгон сайын тапшырма катары терминдерден бир-экиден кошумча берип турса болот. Мына ошондо гана студент экономикага байланыштуу терминдерди тынымсыз изилдеп, анализдеп, турмушунда колдонуп жана келечекте мыкты экономист-адис катары калыптана алат.

Адабияттар

1. Абдулдаев Э., Давлетов С, Иманов А.,Турсунов А. Кыргыз тили Ф. 1986
2. Акматов Б.М. Мукамбетова А.С. Кыргыз тилин окутуунун инновациялык технологиясы I, II китеп Б.2010-Ж.
3. К.С.Джунушева Рынок экономикасынын терминдери (кошумчаланып, толукталып экинчи басылышы) Каракол, 2012
4. Ч. Жумагулов "Алиби" 30.01.-03.02.2015-Ж.
5. Чыманов Ж. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы.